

Ростислав МЕЛЬНИК

**ЗАКОНОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
У СФЕРІ АРХІВНОЇ СПРАВИ ПОЛЬЩІ
У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1950-ті рр.)**

Організація архівної справи у Польщі після Другої світової війни зазнала істотних змін у порівнянні з міжвоєнним періодом. Ініційовані в цей час соціалістичною владою кардинальні суспільно-політичні перетворення торкнулися також архівної системи країни. Виявом цього була реорганізація національної архівної справи на основі принципів і методів, які витікали з марксистсько-ленінської методології та відповідали новому державному устрою Польщі¹.

Окрім політичного, важливим чинником змін в організації архівної справи тоді було значне розширення завдань державної архівної служби². Насамперед вони стосувалися заходів, пов'язаних із відновленням діяльності державних архівів, зокрема відбудовою знищених і пошкоджених під час війни архівних об'єктів. Особливе місце відводилося організації архівної мережі на землях, які увійшли до складу Польщі після 1945 р.³ Нові завдання на державні архіви було покладено також у сфері комплектування та забезпечення збереженості документів. Німецький окупаційний режим завдав непоправної шкоди усьому архівному фонду республіки, значну частину якого було знищено, іншу – вилучено зі сховищ і розпорошено по всій країні. Величезна кількість архівних документів взагалі опинилася за кордоном⁴. Відтак із закінченням війни проблему концентрації та забезпечення збереженості уцілілих та повернення вивезених за межі Польщі архівних збірок було визнано пріоритетною у діяльності архівної служби. Водночас фонди державних архівів інтенсивно поповнювалися новими, невідомими їм раніше матеріалами. Внаслідок аграрної реформи та націоналізації промисловості до них на зберігання надійшла численна документація від колишніх промислових підприємств, фінансових установ та великих землевласників. Опрацювання її з метою подальшого використання в наукових, адміністративних і господарських цілях поповнило перелік завдань державних архівів⁵.

Зазначені кількісні й структурні зміни в архівному фонді республіки поряд із зростанням ролі держави в управлінні ним створили передумови для централізації архівної справи й націоналізації документальних матеріалів, які зберігалися у державних архівах. Вони вплинули

також на профіль, завдання і характер діяльності останніх. Усі ці нововведення й перетворення не вписувалися у вузькі рамки міжвоєнного архівного законодавства⁶. Виникла гостра необхідність у виробленні нормативної бази, яка б, з одного боку, визначила організацію архівної справи та діяльність архівів у нових суспільно-політичних й економічних умовах, з іншого, стала основою для подальшого розвитку архівної системи країни.

Удосконалення польського архівного законодавства розпочалося вже у 1945 р. У цей час архівні кола запропонували до розгляду новий проект декрету про державні архіви⁷. Наслідуючи радянський досвід організації архівної справи, він передбачав:

- створення архівної мережі на основі адміністративно-територіального поділу держави та централізації усіх архівів і документів, які в них зберігалися;
- здійснення державними архівами контролю за архівами підприємств, установ й організацій, зокрема, надання державній архівній службі виключного права видавати дозволи на знищення документів, які не підлягають постійному зберіганню.

Важливу роль у підготовці нового архівного законодавства відіграла організована 23 вересня 1948 р. в рамках Загального з'їзду польських істориків у Вроцлаві архівна конференція⁸. У виголошеному Р. Гербером⁹ рефераті було сформульовано основні положення нормативного акта, покликаного окреслити нову модель організації архівної справи та регламентувати діяльність державних архівів¹⁰. В його основу покладено принцип централізації і неподільності архівних фондів. На практиці це означало зосередження в державних архівах усіх документів, які мали наукове, політичне й практичне значення. Водночас усі вони незалежно від часу їхнього створення мали утворювати єдине ціле – державний архівний фонд. Керівництво останнім, як і всією архівною службою країни, мав здійснювати спеціально уповноважений орган – Генеральна дирекція архівів. У системі вищих органів державної адміністрації їй відводилося окреме місце. Істотні зміни передбачалися також в організації архівної мережі. Згідно з новим адміністративно-територіальним поділом Польщі, державні архіви поділялися на центральні, воєводські й повітові. В останніх архівні матеріали передбачалося зберігати лише тимчасово. На думку доповідача, при такій організації державних архівів вибудовувалася самодостатня трирівнева структура, кожен рівень якої відповідав за виконання певних функцій. На центральні архіви, зокрема, покладалися функції науково-дослідних інституцій, на воєводські – науково-адміністративних, на повітові – адміністративних. Висловлені учасниками конференції пропозиції та зауваження до них стали основою для подальшого вдосконалення архівного законодавства.

За період із 1951 по 1958 р. прийнято комплекс нормативних актів, які стали правовою підставою для організації архівної справи та діяльності польських архівів у 1960–1970-х рр.¹¹. Серед них:

- декрет від 29 березня 1951 р. про державні архіви;
- постанова Голови Ради Міністрів від 14 січня 1952 р. у справі архівної мережі;
- розпорядження Ради Міністрів від 26 квітня 1952 р. у справі державного архівного фонду (замінено розпорядженням Ради Міністрів від 17 лютого 1957р. у справі державного архівного фонду, частково зміненним новим розпорядженням Ради Міністрів від 30 грудня 1958 р.)

Декрет про державні архіви заклав основи централізованої архівної служби Польщі¹². Ним створювалася Головна дирекція державних архівів (*Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych*, далі – ГДДА). Вона підпорядковувалася безпосередньо Голові Ради Міністрів Польської Народної Республіки (далі – ПНР) (ст. 1.1)¹³. Останній особисто призначав і звільняв керівника дирекції – головного директора державних архівів (ст. 1.2). ГДДА здійснювала керівництво усією діяльністю державних архівів (ст. 2.1). На правах рекомендаційно-дорадчого органу при ній, як у міжвоєнний період при Відділі державних архівів, мала діяти Архівна рада (*Rada archiwalna*) (ст. 5)¹⁴.

Згідно з положеннями декрету архівну мережу (*sieć archiwalna*), утворювали державні архіви трьох рівнів: центральні (у Варшаві), воєводські та повітові (ст. 3.1)¹⁵. Питання організації архівної мережі, а також сфери й порядку діяльності державних архівів та принципів користування архівними документами входили до компетенції Голови Ради Міністрів ПНР (ст. 3.2)¹⁶.

На означення документів, які підлягали постійному зберіганню в державних архівах, декрет запроваджував поняття “державного архівного фонду” (*państwowy zasób archiwalny*). Раді Міністрів ПНР доручалося визначити документи, які входять до нього, а також порядок і принципи забезпечення збереження і передачі архівних документів на постійне зберігання з інституцій, де вони з’явилися, до державних архівів (ст. 4.2)¹⁷. До завдань державних архівів належали: збирання, зберігання, опрацювання й використання документів, що належали до державного архівного фонду; контроль за діяльністю архівних установ, підприємств й організацій¹⁸; науково-дослідна й видавнича діяльність у сфері архівної справи й джерелознавства (ст. 4.1)¹⁹. Без дозволу відповідного органу державної архівної служби (ГДДА та підпорядкованих їй архівних установ) підприємствам, установам й організаціям заборонялося самовільно виділяти та знищувати свої архівні документи (ст. 4.3).

Дія декрету не поширювалася на відомчі архіви інституцій, які перебували у віданні міністерств – національної оборони, громадської безпеки (пізніше – внутрішніх справ) та закордонних справ (ст. 7.1). Організацію, сферу і порядок діяльності цих архівів, а також умови користування їхніми документами мали визначати керівники згаданих відомств за погодженням з Головою Ради Міністрів (ст. 7.2).

Визначивши основи нової організації архівної справи, декрет про державні архіви став базовим документом архівного законодавства Польщі. Усі наступні нормативні акти, включно із законом про національний архівний фонд й архіви від 1983 р., лише розширили й конкретизували викладені в ньому тези. Хоча декрет створював правові підстави соціалістичного архівного будівництва у Польщі, він започаткував період творення польськими архівістами власних організаційних і методичних концепцій²⁰. Основним нововведенням декрету були централізація й уніфікація архівної політики, яку мав здійснювати спеціально уповноважений урядовий орган. На момент прийняття декрету ПНР була єдиною державою серед країн соціалістичного табору, в якій архівна служба отримала статус центрального відомства з широкими міжвідомчими повноваженнями²¹. Йому підпорядковувалася ієрархічно організована система державних архівів. Важливою умовою централізації архівного управління мали стати об'єднання і концентрація розпорошених архівних збірок. Окрім цього, державні архіви вперше у своїй історії отримали право здійснювати контроль за формуванням та станом зберігання архівних фондів у державних інституціях, які діяли на території республіки.

Ще одне фундаментальне нововведення декрету полягало в запровадженні ним поняття “державного архівного фонду”, який став основоположним принципом й вихідним пунктом польської архівної теорії і практики. У декреті також вперше вжито поняття “архівні матеріали” як правовий термін²².

Основи організації та функціонування централізованої системи державних архівів було сформульовано в постанові Голови Ради Міністрів від 14 січня 1952 р. у справі архівної мережі²³. Виходячи з адміністративно-територіального поділу ПНР, вибудовувалася чітка ієрархія державних архівних установ²⁴. Як уже зазначалося, її утворювали архіви трьох рівнів: центральні, воєводські та повітові (§ 1)²⁵. Центральних державних архівів визначалося: Головний архів давніх актів (*Archiwum Główne Akt Dawnych*), Архів нових актів (*Archiwum Akt Nowych*), Архів технічної документації (*Archiwum Dokumentacji Mechanicznej*) (§ 2). У цих архівах мали зберігатися матеріали державного архівного фонду, які виникли в результаті діяльності центральних органів влади та інституцій загальнодержавного значення (§ 4)²⁶. Воєводські державні архіви створювалися в усіх воєводських містах

і своєю діяльністю мали охоплювати воєводства, в яких вони знаходилися (§ 5). Кожен такий архів відповідав за комплектування і зберігання документів державного архівного фонду, які виникли в межах його воєводства. Центральні й воєводські архіви підпорядковувалися безпосередньо головному директору державних архівів (§ 9).

Повітові державні архіви створювалися в тих місцевостях, де функціонували повітові народні ради. Відповідно до постанови, їхнім обов'язком було збирання, впорядкування й тимчасове зберігання архівних матеріалів, які походили з одного або декількох повітів. Після визначеного терміну зберігання у повітових архівах вони мали передаватися на постійне зберігання до воєводських архівів²⁷. Повітові архіви підпорядковувалися головному директору державних архівів не безпосередньо, а через воєводські архіви (§ 9).

Сферу діяльності державних архівів усіх рівнів мали окреслювати надані їм головним директором державних архівів статuti (§ 7)²⁸. Питання створення й ліквідації центральних і воєводських державних архівів перебувало у компетенції Голови Ради Міністрів, повітових – головного директора державних архівів (§ 10).

Розпорядження Ради Міністрів від 26 квітня 1952 р. у справі державного архівного фонду дало роз'яснення цьому поняттю і визначило документи, які мали входити до його складу²⁹. Так, державний архівний фонд утворювали архівні документи, які мали суспільне, політичне, господарське та наукове історичне значення (§ 1.1). До них належали різного роду документи, книги, акти, плани, фотографії, фотокопії, фонографічні матеріали незалежно від змісту, форми, дати й способу їх створення та місця зберігання (§ 1.2).

Згідно з розпорядженням, до складу державного архівного фонду входили архівні документи, які виникли в результаті діяльності³⁰:

- вищих, центральних і місцевих державних органів влади та управління; колишніх органів місцевого самоврядування; органів господарського й професійного самоврядування; державних і комунальних підприємств, установ й організацій; банків; громадських організацій і культурних товариств; ліквідованих приватних підприємств (§ 2.1);
- органів влади й управління, а також інституцій іноземних держав, які колись діяли на території сучасної Польщі, залежно від того, наскільки ця діяльність стосувалася польських земель (§2.2).

Складовою частиною державного архівного фонду ставали архівні документи націоналізованих земельних маєтків та відомих польських родів і родин (§ 3).

У розпорядженні зазначалося, що документи державного архівного фонду мають зберігатися у державних архівах (§ 4). Водночас з-під контролю ГДДА вилучалися документи державного архівного фонду,

які з'явилися в результаті діяльності політичних партій й організацій ПНР. Керівництво ними мали здійснювати відповідні партійні органи (§ 5).

Нове розпорядження Ради Міністрів від 19 лютого 1957 р. конкретизувало й значно розширило зміст поняття “державний архівний фонд”³¹. Зазнало змін також поняття “архівні матеріали”. До них було включено різного роду акти, окремі документи, книги, кореспонденцію, фінансову, технічну й статистичну документацію, карти й плани незалежно від техніки їх виконання, фотографії, фільми, звукозаписи та іншу документацію, створену технічними засобами (§ 2). За часом створення та походженням архівних документів державний архівний фонд поділявся на три групи. Першу групу складали архівні документи, які виникли після 22 липня 1944 р.³² в результаті діяльності:

- державних органів влади й управління; судів і прокуратури; політичних і громадських організацій; профспілок; органів місцевого, господарського й професійного самоврядування; кооперативних і державних підприємств, фінансово-кредитних установ; військових органів, підрозділів і підприємств; музеїв, бібліотек, театрів, шкіл, наукових, культурних, освітніх і мистецьких закладів; видавництв і редакцій; державних підприємств, установ й організацій; ліквідованих приватних підприємств; польських установ, організацій та інституцій, які діяли поза межами Польщі (§ 3.1.a);
- визначних державних і громадських діячів, представників науки, літератури й мистецтва (§ 3.1.b).

Другу групу складали архівні документи, які охоплювали період від найдавніших часів до 22 липня 1944 р. і виникли в результаті діяльності:

- державних органів влади й управління; судів і прокуратури; державних підприємств, установ та організацій; громадських, кооперативних, професійних та приватних організацій, наукових товариств; банків; органів станового, територіального, господарського й професійного самоврядування; органів військової влади, військових частин й організацій; музеїв, бібліотек, архівів, театрів, шкіл, наукових і господарських установ; закладів культури, освіти і мистецтва; видавництв і редакцій; різного роду установ, організацій та інституцій, які діяли поза межами Польщі (§ 3.2.a);
- магнатських і шляхетських родів, а також їхніх маєтків і підприємств, якщо такі матеріали знаходилися у власності держави (§ 3.2.b);
- визначних державних і громадських діячів, представників науки, літератури й мистецтва, якщо такі матеріали знаходилися у власності держави (§ 3.2.c).

Третю, останню групу склали архівні документи органів влади, установ, організацій та інституцій іноземних держав, а також окупаційних військових частин, які колись діяли на території сучасної Польщі (§ 3.3).

Органом, уповноваженим здійснювати керівництво державним архівним фондом, було визнано ГДДА (§ 4). Окрім документів державного архівного фонду, які зберігалися в архівах трьох міністерств (національної оборони, внутрішніх справ, закордонних справ) та політичних партій і організацій, з-під контролю Головної дирекції були вилучені архівні збірки кільканадцятьох провідних наукових бібліотек (§ 5.3). Однак, їй та державним архівам було доручено вести централізований облік зазначених архівних документів (§ 5.4)³³.

На прохання деяких інституцій, насамперед Польської академії наук, вищих навчальних закладів, музеїв і бібліотек, ГДДА могла уповноважити їх на постійне зберігання архівних документів, які входили до складу державного архівного фонду і перебували під її наглядом (§ 6). Усі інші підконтрольні головній дирекції архівні документи повинні були тимчасово зберігатися в архівах підприємств, установ й організацій, а також постійно у центральних, воєводських і повітових державних архівах (§ 7).

Внутрішню організацію і сферу діяльності архівів державних підприємств, установ й організацій, порядок і спосіб зберігання в них архівних документів, умови доступу до цих матеріалів користувачів, а також порядок передачі їх на постійне зберігання до державних архівів мали визначати в порозумінні з головним директором державних архівів міністри й керівники центральних відомств, у структурних підрозділах яких ці архіви перебували (§ 8.1)³⁴. Керівники державних підприємств, установ й організацій зобов'язувалися нести персональну відповідальність за стан і належне зберігання архівних документів у підпорядкованих їм закладах, а також за правильну й вчасну їх передачу до державних архівів (§ 9.1).

Розпорядження визначило строки зберігання архівних документів в архівах підприємств, установ й організацій, зокрема:

- у центральних органах влади й державної адміністрації, в установах й організаціях найвищого рівня, на підприємствах загальнодержавного значення – 15 років (§ 10.1.a);
- в установах, організаціях й інституціях воєводського й повітового рівня, на підприємствах місцевого значення й у виробничих кооперативах – 10 років (§ 10.1.b);
- в установах, організаціях й інституціях сільського рівня – 5 років (§10.1.c).

Технічна документація в архівах підприємств, установ й організацій мала зберігатися 5 років (§ 10.2). Книги громадянського стану з покаж-

чиками до них у закладах реєстрації актів громадянського стану мали зберігатися 100 років (§ 10.3). В окремих випадках ГДДА могла змінювати строк зберігання архівних матеріалів у відомчих архівах (§ 10.4). Для документів судових справ та книг записів актів на володіння нерухомим майном строк зберігання мав визначати міністр юстиції республіки (§ 10.5.a), для медичної документації – міністр охорони здоров'я (§ 10.5.b). Для архівних документів, які з дозволу головного директора державних архівів могли зберігатися поза мережею державних архівів в окремих інституціях (див. § 6 розпорядження), строк зберігання визначали керівники цих інституцій (§ 10.5.c).

Після закінчення визначеного строку зберігання у відомчих архівах архівні документи, які належали до державного архівного фонду, підлягали передачі до державних архівів за встановленими головним директором державних архівів правилами (§ 11.1)³⁵. Архівні документи, які не потрапляли до складу державного архівного фонду й втрачали своє практичне значення, підлягали виділенню і знищенню (§ 12.1)³⁶. Визначати архівні документи, які підлягають виділенню, а також надавати дозволи на знищення таємних, секретних, відкритих документів та технічної документації мали ГДДА, центральні й воєводські державні архіви (§ 12.2)³⁷.

У 1956–1958 рр. відбулися певні зміни в організації архівної служби Польщі. ГДДА позбулася статусу центрального органу влади при уряді, підпорядкованого безпосередньо Голові Ради Міністрів³⁸. Спершу у 1956 р. вона потрапила у відання міністра культури й мистецтва ПНР³⁹, а у 1958 р. – міністра вищої освіти⁴⁰. Однак, ці зміни були суто формальними, оскільки жодним чином не вплинули на характер діяльності ГДДА. Вона продовжувала користуватися широкими міжвідомчими повноваженнями, які були підтверджені згаданим розпорядженням Ради міністрів у справі державного архівного фонду.

Декрет про державні архіви та прийняті на його підставі нормативні акти започаткували новий період в історії архівної справи Польщі. Сформульовані ними принципи й поняття стали основою подальших пошуків та рішень в польській архівній теорії і практиці. Вони спрямовані насамперед на подолання повоєнних кризових явищ, не змогли охопити всіх аспектів архівної проблематики. Основна увага в них приділялася структурі й організації діяльності державної архівної служби. Натомість проблема архівних документів і державного архівного фонду, зокрема такі важливі питання як комплектування, опрацювання, використання й охорона архівних документів, порушувалася в них частково і досить побіжно. Розвиток архівної системи Польщі, зокрема вирішення основних організаційних проблем, змусили польських архівістів переглянути чинне законодавство. В середині 1960-х років розпочалася робота над вдосконаленням правової бази в архівній сфері. Її

наслідком стало прийняття 14 липня 1983 р. цілісного нормативного акту – закону про національний архівний фонд і архіви.

¹ *Gerber R.* Cele i zadania służby archiwalnej w Polsce // “Archejon”. – 1951. – ТТ.19–20. – S.13.

² *Bańkowski P.* Wroclawska konferencja archiwalna // “Archejon”. – 1948. – Т. 18. – S. 278; *Gerber R.* Wytyczne do projektu nowelizacji dekretu o państwowej służbie archiwalnej // “Archejon”. – 1948. – Т. 18. – S. 62–64; *Woszczyński B.* Z dziejów archiwów państwowych w okresie powojennym // “Archejon”. – 1986. – Т. 80. – S. 90.

³ *Rybarski A.* Wydział archiwów państwowych w latach 1945–1947 // “Archejon”. – 1948. – Т. 17. – S. 203–204.

⁴ Про матеріальні й документальні втрати польських архівів під час Другої світової війни див.: *Suchodolski W.* Archiwa polskie za okupacji (1939–1945) // “Archejon”. – 1948. – Т. 17. – S. 54–83; *Він же.* Archiwa polskie w obliczu strat poniesionych podczas wojny // “Przegląd biblioteczny”. – 1947. – R. 15. – z. 1–2. – S. 1–11; *Він же.* Straty archiwów warszawskich w czasie wojny i okupacji // “Kwartalnik historyczny”. – 1946. – R. 53. – S. 700–714; *Stebelski A.* Archiwa warszawskie po wojnie // “Przegląd historyczny”. – 1948. – Т. 37. – S. 357–373; *Він же.* Losy archiwów polskich w latach wojny 1939–1945 // “Rocznik Warszawski”. – 1964. – Т. 4. – S. 169–217; *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych: Т. I.* Archiwum Główne Akt Dawnych. – Warszawa, 1957. – 395 s.; *Т. II.* Archiwa porozbiorowe i najnowsze. – Warszawa, 1956. – 481 s.; *Т. III.* Biblioteki. – Warszawa, 1955. – 395 s.

⁵ Про архівні матеріали націоналізованих промислових об'єктів, фінансово-кредитних установ та великої земельної власності та передачу їх на зберігання до державних архівів див.: *Bańkowski P.* Porządkowanie archiwaliów prywatnych // “Archejon”. – 1951. – Т. 19–20. – S. 194–216; *Grodek A.* Archiwalia gospodarcze // “Archejon”. – 1951. – Т. 19–20. – S. 338–355; *Smoleńska B.* Archiwa podworskie w Polsce Ludowej // “Archejon”. – 1955. – Т. 24. – S. 37–48. Проблеми зберігання, опрацювання й використання цих матеріалів у державних архівах були присвячені друга, третя і четверта загальнодержавні архівні методичні конференції, див.: *Brańska E.* Porządkowanie archiwów podworskich (Projekt instrukcji i schemat układu akt) // “Archejon”. – 1954. – Т. 22. – S. 30–37; *Ihnatowicz I.* Akta o wartości trwałej w przedsiębiorstwach przemysłowych // “Archejon”. – 1958. – Т. 29. – S. 177–186; *Він же.* Akta przemysłowe najnowsze // “Archejon”. – 1956 –Т. 25. – S. 85–105; *Landau Z., Tomaszewski J.* Centralne gospodarcze instytucje koordynacyjne i ich akta o wartości trwałej // “Archejon”. – 1958. – Т. 29. – S. 147–158; *Rynkowska A.* Archiwalia fabryczne i zagadnienie ich porządkowania // “Archejon”. – 1954. – Т. 22. – S. 38–47; *Tomaszewski J.* Akta instytucji kredytowych w Polsce // “Archejon”. – 1956. – Т. 25. – S. 106–126; *Wielopolski A.* Akta bankowe o wartości trwałej // “Archejon”. – 1958. – Т. 29. – S. 159–175.

⁶ Про польське міжвоєнне архівне законодавство див.: *Mamczak–Gadkowska I.* Archiwa państwowe w Drugiej Rzeczypospolitej. – Poznań, 2006. – S. 56–64; *Mencel T.* Dekret o archiwach i opiece nad archiwalami z 7 lutego 1919 r. na tle ówczesnego ustawodawstwa archiwalnego w Europie // Sześćdziesięciolecie polskich archiwów państwowych. – Warszawa, 1981. – S. 5–37; *Motas M.* O przepisach archiwalnych w Polsce międzywojennej (1918–1939) // “Archejon”. –

1968. – Т. 48. – S. 111–136; Pierwsze akty prawne o organizacji polskich archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami z dnia 31 lipca 1918 r. i z dnia 7 lutego 1919 r. // “Archejon”. – 1968. – Т. 50. – S. 27–40.

⁷ *Bielińska M.* Dekret z 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych a ustawy innych krajów socjalistycznych // Sześćdziesięciolecie polskich archiwów państwowych. – Warszawa, 1981. – S. 40.

⁸ У конференції взяли участь понад 50 архівістів з усієї Польщі. На обговорення були винесені чотири ключові проблеми: оновлення діючого архівного законодавства; ситуація з архівними кадрами; забезпечення, комплектування і зберігання архівних матеріалів; стан архівних приміщень. Детальніше про конференцію див.: *Bańkowski P.* Wrocławska konferencja archiwalna... – S. 271–287; *Suchodolski J.* Potrzeby archiwów państwowych w świetle wniosków, zgłoszonych na Wrocławskiej konferencji archiwistów // “Archejon”. – 1948. – Т. 18. – S. 47–60.

⁹ З 1949 до 1952 р. Рафал Гербер займав посаду головного директора державних архівів. Саме за його керівництва прийнято нормативні акти, які дали початок новій організації архівної справи у Польщі, див.: *Słownik biograficzny archiwistów polskich*. Т. 1. 1918–1984. – Warszawa–Łódź, 1988. – S. 71–72.

¹⁰ *Bańkowski P.* Wrocławska konferencja archiwalna... – S. 278–280; *Gerber R.* Wytyczne do projektu ... – S. 65–69.

¹¹ До появи цих правових актів у Польщі продовжували діяти норми міжвоєнного архівного права. На основі декрету про організацію державних архівів та опіку над архівними матеріалами від 7 лютого 1919 р. у перші повоєнні роки було відновлено діяльність державних архівів, які функціонували до 1939 р., а також забезпечено виконання ними завдань щодо збирання, зберігання, опрацювання й використання архівних матеріалів.

¹² *Dziennik Ustaw.* – 1951. – Nr. 19. – Poz. 149; Dekret z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych // “Archejon”. – 1951. – Т. 19–20. – S. 4–5.

¹³ Сферу діяльності та внутрішню організацію дирекції окреслив наданий 31 травня 1951 р. Головою Ради Міністрів тимчасовий статут, див.: *Monitor Polski.* – 1951 – Nr. A–55. – Poz. 722. Остаточну версію статуту ГДДА з незначними змінами й доповненнями було затверджено постановою міністра культури і мистецтва від 17 травня 1957 р., див.: *Sierpowski S., Matelski P.* Dzieje archiwistyki polskiej. Wybór źródeł. Т. I. – Poznań, 1988. – S. 132–134.

¹⁴ Завдання, склад і порядок діяльності ради були визначені постановою Голови Ради Міністрів від 2 квітня 1953 р. Див.: *Monitor Polski.* – 1953 – Nr. A–32. – Poz. 414. Постанова міністра культури й мистецтва від 9 травня 1957 р. дещо змінила склад і порядок діяльності Архівної ради, див.: *Monitor Polski.* – 1957 – Nr. 39. – Poz. 255.

¹⁵ У 1944–1950 рр. державні архіви не поділялися на центральні, воєводські і повітові, а виступали під назвою “Державний архів у ...” Розбудова централізованої державної архівної мережі розпочалася у 1950 р. ще до прийняття березневого декрету. Тоді було створено 54 державні повітові архіви. Столичні Головний архів давніх актів й Архів нових актів мали виконувати функції центральних архівів. Відповідно, відновлені або створені після війни державні архіви у Бидгощі, Вроцлаві, Гданську, Катовіцах, Кельцах, Кракові, Любліні, Ольштині, Пйотркові, Познані, Радомі, Щеціні, ставали воєводськими. На момент затвердження декрету в Польщі діяли 2 центральні архіви, 12 воєводських архівів, 54 повітових архівів. Див.: *Zbiór przepisów archiwalnych*. Z. 1. – Warszawa, 1954. – S. 22–23; *Bielińska M.* Działalność Naczelnej Dyrekcji

Archiwów Państwowych w latach 1950 i 1951 // "Archejon". – 1952. – Т. 21. – S. 219–221; *Robótka H., Ryszewski B., Tomczak A.* Archiwistyka. – Warszawa, 1989. – S. 413–414, 417, 426–427.

¹⁶ Умови та порядок користування архівними матеріалами були визначені постановою міністра культури й мистецтва від 22 березня 1957 р. у справі користування архівними матеріалами (частково була змінена постановами міністра вищої освіти від 12 лютого 1966 р. й міністра шкільництва й вищої освіти від 13 січня 1968 р.). В ній, зокрема, зазначалося, що архівні матеріали є доступними для використання фізичними і юридичними особами в урядових цілях, а також з метою проведення науково–дослідних робіт та популяризації науки й культури, див.: *Monitor Polski.* – 1957. – Nr. 24. – Poz. 173; *Monitor Polski.* – 1966. – Nr. 5. – Poz. 44; *Monitor Polski.* – 1968. – Nr. 4. – Poz. 24; *Puzepisy o archiwach i działalności archiwalnej.* – Warszawa, 1985. – S. 98–100.

¹⁷ Фактично це означало поширення впливу державних архівів на відомчі архіви підприємств, установ й організацій. Раніше ці два типи архівів були відділені один від одного, а тому передача архівних матеріалів із відомчих до державних (історичних) архівів здійснювалася нерегулярно. З появою декрету державна архівна служба й підпорядковані їй установи отримали змогу контролювати процес формування архівних фондів на всіх етапах – від виникнення і надходження документальних матеріалів на тимчасове зберігання до відомчих архівів аж до передачі їх на постійне зберігання до державних архівів. Розподіл повноважень у справі нагляду за відомчими архівами між державними архівами всіх рівнів був визначений окремою постановою головного директора державних архівів від 31 липня 1960 р., див.: *Zbiór przepisów archiwalnych. Stan na dzień 30 czerwca 1961 r.* – Warszawa, 1962. – S. 184–185.

¹⁸ На означення цих архівів у декреті вживався термін "składnica akt". Згодом, із розвитком архівної теорії і практики, його замінив термін "archiwum zakładowe". Термін "składnica akt" отримав інше значення і почав застосовуватися до сховищ, в яких знаходилися документи, що не підлягали тривалому зберіганню.

¹⁹ До реалізації цих завдань державні архіви приступили ще до прийняття декрету. Про діяльність державних архівів у перші повоєнні роки див.: *Rybarski A.* Wydział Archiwów Państwowych w latach 1945–47... – S. 196–220; *Suchodolski W.* Wydział Archiwów Państwowych // "Kwartalnik Historyczny". R. 54. 1947. S. 118–119; *Rybarski A.* Działalność archiwów państwowych w latach 1945–1947 // "Archejon". – 1948. – Т. 18. – S. 218–263; *Sprawozdanie z działalności Wydziału Archiwów Państwowych za rok 1948* // "Archejon". – 1951. – Т. 19–20. – S. 462–464; *Rybarski A.* Sprawozdanie z działalności archiwów państwowych w roku 1948 // "Archejon". 1951. – Т. 19–20. – S. 467–478; *Sprawozdanie Wydziału Archiwów Państwowych z działalności w roku 1949* // "Archejon". 1951. – Т. 19–20. – S. 464–467; *Bielińska M., Durko J.* Sprawozdanie z działalności archiwów państwowych za rok 1949 // "Archejon". 1951. – Т. 19–20. – S. 478–491; *Bielińska M.* Działalność Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w latach 1950 i 1951 // "Archejon". 1952. – Т. 21. – S. 219–225.

²⁰ *Altman H.* W dziesięciolecie dekretu o archiwach państwowych // "Archejon". – 1962. – Т. 37. – S. 7–17; *Woszczyński B.* Z dziejów archiwów państwowych... – S. 93.

²¹ *Bielińska M.* Dekret z 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych a ustawy innych krajów socjalistycznych... – S. 42.

²² До 1983 р. поняття “архівні матеріали” (*materiały archiwalne*) вживалося у широкому значенні, оскільки охоплювало усю документацію, яка зберігалася у відомчих архівах підприємств, установ й організацій, незалежно від того, чи вона підлягала тимчасовому зберіганню, а потім знищенню, чи передачі на постійне зберігання до державних архівів. На означення документів, які підлягали постійному зберіганню, вживався термін “*archiwalia*”. Див.: *Polski słownik archiwalny*. – Warszawa, 1974. – S. 18, 51.

²³ *Monitor Polski*. – 1952 – Nr. A-9 – Poz. 87.

²⁴ Формування архівної мережі тривало до початку 1960-х рр. У наступні роки в системі державних архівів відбулися лише незначні зміни, див.: *Brańska E. Sieć organizacyjna archiwów państwowych w Polsce Ludowej // “Archejon”*. – 1964. – Т. 41. – S. 9–30.

²⁵ Хоча декрет це і не обумовлював, у дійсності існували чотири типи архівів. Окрім згаданих трьох, діяли ще місцеві відділи державних воєводських архівів.

²⁶ Території, які своєю діяльністю мали охоплювати державні архіви усіх рівнів, були визначені окремою постановою головного директора державних архівів від 1 березня 1956 р., див.: *Zbiór przepisów archiwalnych wydanych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w latach 1952–2000*. – Warszawa, 2001. – S. 235.

²⁷ У 1958 р. повітові державні архіви отримали право на постійне зберігання архівних матеріалів, див.: *Zbiór przepisów archiwalnych. Stan na dzień 30 czerwca 1961 r...* – S. 47–50.

²⁸ Головному архіву давніх актів, Архіву нових актів, воєводським і повітовим державним архівам статuti були надані вже у 1952 р. (статuti воєводських й повітових архівів були типовими). Архів технічної документації статut отримав у 1956 р., див.: *Zbiór przepisów archiwalnych...* – S. 28–41.

²⁹ *Dziennik Ustaw*. – 1952 – Nr. 19. – Poz. 149.

³⁰ Постанова головного директора державних архівів від 28 грудня 1964 р. визначила перелік підприємств, установ й організацій, чия документація підлягала зберіганню у державних архівах, див.: *Sierpowski S., Matelski P. Dzieje archiwistyki polskiej. Wybór źródeł. T. I...* – S. 174–179.

³¹ *Dziennik Ustaw*. – 1957. – Nr. 12 – Poz. 66; *Akty prawne z 1957 roku dotyczące archiwów polskich // “Archejon”*. – 1958. – Т. 28. – S. 225–228. Частково було змінено й доповнено розпорядженням Ради Міністрів від 30 грудня 1958 р., див.: *Dziennik Ustaw*. – 1959 – Nr. 2. – Poz. 12.

³² У липні 1944 р. проголошено Польську Народну Республіку. Постановою головного директора державних архівів від 29 липня 1963 р. було визначено принципи розміщення в державних архівах архівних матеріалів, які виникли після 22 липня 1944 р., див.: *Zbiór przepisów archiwalnych wydanych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych...* – S. 95–96. Було замінено постановою головного директора державних архівів від 12 січня 1970 р., див.: *Dokumentacja w zakładzie pracy. Przepisy kancelaryjne i archiwalne. Stan prawny na dzień 31 grudnia 1973 r.* – Warszawa, 1975. – S. 15–16.

³³ Принципи, умови й порядок ведення державною архівною службою централізованого обліку архівних матеріалів, вилучених з-під контролю ГДДА бібліотек, а також інституцій, яким було доручено зберігання архівних збірок, визначено постановою головного директора державних архівів від 28 липня 1960 р., див.: *Zbiór przepisów archiwalnych. Stan na dzień 30 czerwca 1961 r...* – S. 84–87.

³⁴ Ці питання регламентували такі постанови головного директора державних архівів: від 12 липня 1967 р. у справі поводження з документами відкритих фондів (див.: *Dokumentacja w zakładzie pracy. Przepisy kancelaryjne i archiwalne. Stan prawny na dzień 31 grudnia 1973 r...* – S. 80–85), від 10 грудня 1971 р. у справі нагляду державних архівів за архівними матеріалами в закладах праці (див.: *Dokumentacja w zakładzie pracy. Przepisy kancelaryjne i archiwalne. Stan prawny na dzień 31 grudnia 1973 r...* – S. 19–21), від 9 листопада 1977 р. у справі нагляду державних архівів за архівними матеріалами інституцій (*Zbiór przepisów archiwalnych wydanych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych...* – S. 144–148).

³⁵ Загальні принципи, умови й порядок передачі архівних матеріалів із відомчих архівів на зберігання до державних архівів були визначені постановою головного директора державних архівів від 13 серпня 1958 р., див.: *Monitor Polski*. – 1958. – Nr. 73. – Poz. 432.

³⁶ Питання, які стосувалися видання відомчим архівам дозволів на знищення непотрібної документації, було обумовлено постановою головного директора державних архівів від 26 лютого 1969 р., див.: *Dokumentacja w zakładzie pracy. Przepisy kancelaryjne i archiwalne. Stan prawny na dzień 31 grudnia 1973 r...* – S. 85–86.

³⁷ Постановою міністра вищої освіти від 9 квітня 1963 р. архівні матеріали було поділено на дві категорії. Першу категорію складали архівні матеріали, які мали історичне значення, другу – які не мали. Поділ архівних матеріалів на категорії та терміни зберігання документів, які не мали історичного значення, визначала номенклатура справ (*wykaz akt*), яку затверджував керівник установи на підставі вказівок відповідного міністра (керівника центрального відомства) в порозумінні з державним архівом. Прикладом для розробки номенклатури справ окремої установи мав бути поданий у додатку постанови перелік типових документальних матеріалів.

³⁸ *Dziennik Ustaw*. – 1956 – Nr. 54 – Poz. 246.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само. – 1958 – Nr. 71 – Poz. 347.

R. MELNYK

Legislative activity in the archival affairs' sphere of Poland during the post-war period (1950)

The article explores law-making activity in the sphere of Polish archives in the first post-war years. The author singles out key factors which determined changes in the archive legislation of the given period. The article reflects major stages of preparation and implementation of these changes to the regulatory system of this sphere. In the 1950-ies the system was formed by three acts: the State Archives Decree, the Resolution of the Head of the Cabinet Council on the Archive Network, and the Instruction of the Cabinet Council on the State Archive Fund. The main part of the paper is devoted to analysis and characteristics of the above-mentioned acts. In addition, the author investigates changes caused by these acts in archive organization and activity of Polish archives, reveals their role and meaning for the development of Polish archives.